

Stále ještě se domnívám, i když podvratníci, vlastníci závadovou literaturu, začínají být konečně po zásluze trestáni, že naše socialistická společnost by mohla ještě zdokonalit svou socialistickou uspořádanost, nezávadovost, uvědomělost a vůbec.

Hlavním opatřením by bylo trvalé ubytování občanů v jejich bytech, tedy jen dovedení opatření o trvalém usídlení do nejzazších důsledků. Obyvatelé by byli trvale umístěni ve svých bytech v místě trvalého bydliště a odtud by je opouštěli za účelem pracovním nebo jinak společensky nutným. Případné žádosti o vzájemnou návštěvu nebo schůzku pod širým nebem či v jiných společenských prostorách by vyřizovaly kompetentní úřady. Vydaná poukázka k mimořádné vycházce, příp. i k mimořádnému styku, by byla nošena viditelně.

Myslím, že by se tak zamezilo nežádoucím stykům mezi občany, beztak občas zacházejícím i při dnešní pozitivní atmosféře daleko. Kdekdo se stýká s kým ho to napadne, často se při tom plácne, co se nemá, a to není vždy zaregistrováno a postihováno. Kontrola těch méně uvědomělých se tedy usnadní. Zlepší se také kolektivní doprava, protože např. nebude docházet k přetížení ve špičkách: různí nepracující cestující odpadnou, zůstanou jen cestující pracující, kteří se mohou dopravovat především po skupinách ve speciálních transportech.

Byty by pak byly pravidelně i namátkově navštěvovány pracovníky kontrolních prohlídkových komisí (KPK), jež by ověřovaly obsah knihoven, aktivizovanost televizoru nebo rozhlasu po drátě, uvědomělost a správnou informovanost obyvatel bytu, jejich mimopracovní činnost apod.

Naši občané jsou nadšenými budovateli nového života. Jsou to uvědoměli bojovníci za lepší příští. Avšak již dnes, v naší společnosti, jsou položeny základy oné světlé budoucnosti. Zakotvěme je, soudruzi, co nejpevněji!

S pozdravem „Světů mír!“

Josef Donášel vr.

PETR UHL

Lidská práva a politická revoluce

Ing. Petr Uhl, jeden ze zakladatelů Charty 77 a VONS — Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, celkem devět let vězněný Husákovým režimem, nyní redaktor INFOCHU — Informací o Chartě 77, napsal rozsáhlý text pod tímto názvem jako odpověď na výzvu mladých křesťanů ze srpna 1985. Výňatek, který uveřejňujeme bez autorova vědomí, je vzat z pozmeněného a doplněného textu z dubna 1986. Je připsán Uhlovi „příteli Egonu Bondymu, českému básniku, spisovateli a marxistickému filozofovi“.

Vážení mladí přátelé,

velmi jsem uvítal Vaši výzvu ze srpna 1985. Z mnoha důvodů. Především jsem měl radost, že ve Vás „trvá a sílí přesvědčení o existenci hodnot, jež dávají tvar a strukturu Vašemu životi“ a že takové hodnoty považujete pro svůj život nadále za nezbytné. Líbí se mi také velmi Vaše snaha o odpovědnost, Vaše vědomí potřeby „osobního nasazení“ a nutného rizika i Vaše touha dopátrat se pravdy a získat i politické, v tom dobrém slova smyslu, zkušenosti.

Jako ateistovi — a jistě přijmete má slova tak v dobrém, jak jsou míněna — se mi pochopitelně vůbec nelíbí, že tyto postoje čerpáte z víry v osobního boha a že se domníváte, že Pravda stojí nad člověkem a dějinami lidstva. Jistě musím zodpovědět otázku, proč se mi to přímo nelíbí a proč nepovažuji křesťanství — a také islám, judaismus, hinduismus atd. — jen za jiné, leč možné cesty životem. Za cesty, které — parafrázujeme-li čínskou pluralistickou představu — jako tisíce květů stimulují a ozřejmují život lidské společnosti a její vývoj, včetně těch složek života, které mi nejvíce leží na srdci: lidská práva a demokratické uspořádání. Vždyť většina ateistů v této zemi, které známe, jsou opravdu spíše agnostici, a ta menšina, která je ve svém „nevěrectví“ skálopevná a rozhodná, už z jakýchsi „slušnostních“ důvodů, s pomyšlením na kruté represálie vůči církvím, zvláště katolické, a vůči věřícím lidem po druhé válce, nepovažuje za vhodné a potřebné jakkoli proti náboženství kriticky vystoupit. Nanejvýš tak učini v žertu nebo krátké poznámce, pokud není přítomen někdo, koho by se to mohlo dotknout. Ano, tato oblast je velmi citlivá.

Já si ale myslím, že odpovědný přístup k životu vyžaduje i jistou rozhodnost a určitost v otázkách víry a nevíry v boha, náboženství a ateismu. Nejsou mi po chuti křesťané, kteří věří v boha jen napůl, zachovávajíce náboženské obřady jen jaksi z tradice a jen zřídka. Naopak se mi líbí ti, kdo se snaží veřejně formulovat a ve společnosti prosadit svoji víru a názory, které jí jsou ovlivněny. Jak vidíte, já postupuji obdobně ze svých pozic ateistických. Vlažnost a neurčitost v důležitých životních otázkách mi byla vždy protivná.

Myslím si také, že by se mělo pokračovat v plodném dialogu druhé poloviny 60. let — dialogu mezi věřícími lidmi a ateisty, v československém kontextu hlavně mezi katolíky a evangelíky na straně jedné a marxisty na straně druhé. Myslím si, že je to dialog potřebný, ba nutný a že tomu tak bude potud, pokud bude existovat státní moc podřizující církve, náboženský život a dokonce i myšlení své kontrole a regulování. Pokud bude existovat státní moc proklamující militantní ateismus. Státní moc usilující o ateizaci nikoliv metodou přesvědčování, ale neomaleným administrativním, popřípadě policejním soudním útlakem. Podle mého názoru by měla být ateistická výchova věcí ateistů — jako je pastorační věcí křesťanů. Státu nepřisluší ani v té podobě, jak je prováděna, tj. diskriminací křesťanů, ani ve formě přesvědčování, neboť přesvědčování organizované státem je už nátlak.

Není však smyslem této stati zabývat se otázkami náboženství a ateismu, snad se najde příležitost jindy. A protože nejen křesťani, ale i marxisté rádi operují s magickým číslem „tři“, rozdělím hodnoty, jež představují zdroje mé angažovanosti, do tří skupin.

1. Především to je lidská důstojnost a svoboda. Já tyto dvě hodnoty nemohu dobře oddělovat, představuji pro mne hlavně společenskou rovnoprávnost a užívání všech demokratických svobod a práv, jak jsou formulovány např. v obou mezinárodních paktech o lidských právech. Přijetí těchto dvou paktů za oficiální čs. právní normu v r. 1976 bylo, vedle tehdy probíhajícího helsinského procesu a tehdejšího trestního postihu členů kapely Plastic People, jedním z hlavních impulsů ke vzniku celého chartistického hnutí. Oba pakty se také proto staly podkladem, z něhož se přímo odvozoval text základního prohlášení Charty 77.

Lidská práva — ona šířeji pojatá lidská důstojnost a svoboda — je třeba pokud možno co nejpřesněji formulovat v závislosti na společenských poměrech daného dějinného okamžiku. Právní formulace přitom musejí vždy „přesahovat“ stávající poměry, tj. musejí znít tak, aby stimulovaly další rozvoj lidských práv, aby předcházely budoucí vývoj v této oblasti. Takto formulovaná lidská práva jsou od renesance, od reformace a zvláště pak od konce 18. století tou základní — a v krajních situacích, jako je naše současná, tou poslední — oblastí společenského pohybu, kterou se lidé jako Vy a já poměrují, v níž se angažují. Křesťanství a socialismus se nejen nevylučují, ale mnozí křesťané se k socialismu výslovně hlásí, obrovské křesťanské masy ve světě socialisticky uvažují a cítí. Je jen škoda, že v Čechách postulují socialistické představy otevřeně zatím jen evangelíci, ale mnohé by se vyjasnilo dialogem: Ukázalo by se, že četné hodnoty a principy, k nimž se hlásí čeští katolíci, jsou socialistické, ať už je oni sami označují jakkoli.

Divergence však existují a existovat budou. V rámci upřímnosti, o níž se v tomto textu snažím, se musím přiznat, že např. ve Všeobecné deklaraci lidských práv OSN, z níž také vychází základní prohlášení Charty 77, odvolávajíc se na tuto deklaraci, se mi vůbec nelíbí jeden bod: právo na soukromé vlastnictví výrobních prostředků. Nepovažuji sice, jako např. francouzští anarchisté minulého století, jakékoliv vlastnictví za krádež; nicméně soudím, že vlastnictví výrobních prostředků, pokud na nich pracují jiní lidé než vlastník těchto prostředků nebo ten, kdo s nimi může svobodně nakládat — tedy takové vlastnictví výrobních prostředků zlodějna určitě je, a tu já podporovat nemohu, to by bylo v rozporu s mým svědomím. (Všimněte si, prosím: i marxisté mají cosi jako svědomí!). Tím spíše pak nemohu souhlasit s tím, aby výrobními prostředky monopolně disponovaly zcela jiné skupiny lidí než ti, kdo na nich pracují, a aby tyto monopolní disponenti svou hospodářskou a politickou moc zastírali a vše to vydávali za socialismus. To je stav v Československu, ale o tom níže.

2. Druhá představa, k níž se upínám, úzce souvisí s lidskou důstojností a svobodou a lidskými právy. Je to harmonický rozvoj každého člověka jako předpoklad k rozvoji celé společnosti. Takto to vyjádřil Marx. Uvádím to nikoliv proto, abych se zaštitil jeho autoritou, ale proto, že marxismus je v této zemi potlačovaným a možná dokonce nepřekrucovanějším politicko-filozofickým směrem. Neškodí tedy připomenout něco, o čem má většina lidí falešné představy. Znovu zdůrazněme: předpokladem rozvoje celé společnosti je rozvoj individua; kdo tvrdí naopak, že rozvoj osobnosti je podmíněn svobodným rozvojem společnosti (a dále, že svobodná, tj. socialistická společnost už automaticky rozvoj osobnosti individua zaručuje) může snadno upadnout do podezření, že chce, abychom si při práci opět zpívali: „My rubim les, a stalinskije ščepki v storonu leťat“. Podle lidové moudrosti, kterou sice stalinisté nevymysleli, zato však důkladně uplatnili — „když se kácí les, lítají třísky“. Smutná pravda je, že se dodatečně ukázalo, že samo kácení lesa, a to dokonce bez ohledu na zločiny „lítání třísek“, bylo pochybné.

3. Demokratičnost společenského uspořádání je potom třetí hodnota, kterou považuji za podstatnou. Jen v demokratickém zřízení se totiž mohou plně nebo aspoň v přijatelné míře vytvářet podmínky pro rozvoj osobnosti a tím také celé společnosti, a to při současném uplatňování lidských práv. Ještě se vrátím k tomu, jak si takovou samosprávně demokratickou společnost představuji. Předznamenávám jen, že demokratické koncepce, jichž jsem stoupencem, vycházejí z těchto premis:

- nutnost postupného (jakkoli vzdáleného) odumírání státu;
- odpor vůči parlamentarismu a autoritářství;
- názorový (tj. politický, kulturní, kultovní) pluralismus;
- zásady výrobní demokracie;
- požadavek, aby postupně rostl podíl přímé demokracie na úkor demokracie nepřímé;
- internacionalistické představy a) solidární
b) perspektivně i integrační.

To jsou ovšem koncepce, které se dosti odlišují od běžně uváděných. Než o nich trochu pojednáme, chci se vrátit ještě k těm kořenům.

* * *

Vlastně vše, co jsem dosud uvedl, má společného jmenovatele: je to mé přesvědčení, že život má smysl, jakkoli o tom někdy pochybujeme a nedokážeme tento smysl dobře rozpoznat či formulovat. A pomocí rozvoji života — to je celé moje snažení, můj vlastní, „soukromý smysl mého života“. Nepotřebuji k tomu náboženskou víru, neboť odhlédnu-li od faktu, že obraz, který podává o světě resp. některých jeho jevech, považuji za nepravdivý, nijak mně nemůže pomoci dosazení boha za neznámé a nepoznané. Nepoznané ostatně nepovažuji za nutně nepoznatelné pro další generace lidstva. A o pravdivost obrazu života jsem vždy ochoten pořádně se pohádat, tedy i s věřícími lidmi. Ale protože i Vy se hlásíte k pravdě, jakkoli k oné, která stojí mimo dějiny a

člověka, je mezi námi možný nejen dialog, ale dospějeme zřejmě k mnoha společným politickým i morálním závěrům. I když si uvědomuju historickou podmíněnost své hodnotové orientace, politických koncepcí i morálních zásad, jimiž poměřuji jednání své i dalších lidí, a i když na rozdíl od Vás se nevztahuji k žádným absolutním nebo člověka a lidstvo přesahujícím hodnotám, jsou přesto moje zásady a postoje pevné a nemíním se jich ani pod nátlakem vzdát. Z historie, mj. nedávné, je známo, že lidé stáli pevně za svým přesvědčením, trpěli za ně a umírali, a nebylo to vždy jen přesvědčení náboženské nebo založené na víře. Takový pevný postoj ateisty, postoj hrdý a opravdový, hodnotím vysoce i proto, že svou sílu nečerpá z něčeho absolutního, ale pouze z vědomí extrémů, které člověka ohraničují: jeho malosti i velikosti, zranitelnosti i adaptability; čerpá ji z optiky jeho dějin, která vidí jak pokrok z nejrůznějších hledisek tak i nelítostný boj o přežití, vyznačený zločiny, nízkostí a útlakem. A přes toto vědomí anebo snad právě pro ně skláníme se před člověkem, lidstvem, jeho dějinami a perspektivami a, ač jsme daleko od zbožštění člověka, dáváme všechny své síly do služeb toho, co jedni nazýváme lidská práva, jiní společenský pokrok, třetí rozkvět civilizace, další opět překonání vykorisťovatelských a utlačovatelských společenských pořádků. To je naše obecná motivace, blízká i Vám, křesťanům.

Rekl jsem, že jsem Vaši výzvu uvítal z několika důvodů. Jeden z nich si zasluhuje bližšího vysvětlení:

Mnozí signatáři Charty 77, ti „političtější“, mezi nimi i já, byli v roce 1977 v podezření, že Chartu podepsali tak trochu neupřímně, účelově. Ze jim nejde ani tak o lidská práva jako spíše o politické změny. Tedy: jde mi o politické změny, ale přesto jsem podepsal Chartu zcela upřímně. V mé představě ovšem plně nebo aspoň značně zajištění lidských práv (a také trvalého evropského a světového míru) je podmíněno hlubokými politickými (a sociálními) změnami v československém i mezinárodním měřítku. Domnívám se dále, že dobrou strategií boje proti byrokratické diktatuře v této zemi je upozorňovat veřejně na vše, co je jakoby zákonem nebo jiným právním předpisem zaručeno, ale co ve skutečnosti zůstává jen na papíře. Neboť takové upozorňování má hned několikery smysl:

1. Každý sebeskromnější požadavek např. v oblasti lidských práv má výbušný, ba přímo revoluční efekt: - buď moc ustoupí, požadavek splní (tváří se často, jako by šlo o její vlastní iniciativu, abysí „nezadala“), resp. splní požadavek částečně: potom je monolitní moc, její státnost, inercie a sakrálnost nahlodána, a každý další průlom do ní může být usnadněn;

- nebo moc neustoupí, a to je další důkaz — obvykle na mezinárodní aréně — o její nepoddajnosti, státnosti, neschopnosti vývoje, neschopnosti překročit vlastní stín, ale také o její nepoctivosti a neschopnosti dostát mezinárodním smluvním závazkům a respektovat vlastní zákony; prokazuje to její nelegitimitnost.

2. Reakci moci, její ústupek či inertní odpor, sleduje mnoho lidí ve strukturách i prostých občanů. Posuzují její chování, uvědomují si absurditu moci, tj. rozpor mezi deklarovaným a realizovaným. Kritické postoje lidí se prohlubují, jejich uvědomění roste, zvyšuje se zájem o společenské otázky.

3. V konkrétních případech, např. takových, jaké řeší VONS, ale i v řadě případů, které ventilovala Charta 77, bývá skutečně pomoci konkrétním lidem. Vytváří se tak solidární atmosféra, v níž se lépe dýchá a případně i sedí. Pomáhá se také rodině. Zveřejňováním se upevňuje právní vědomí. Neustoupí-li moc v tomto případě, je to varování do budoucna: každý podobný případ může být příště zveřejněn a informace o něm sníží hodnověrnost čs. státní moci jak na mezinárodním fóru, tak i u vlastních občanů. Proto jsou právě zprávy o konkrétních případech jednotlivých osob tak cenné. I moc může být takto vychovávána, a ukazuje se, že je částečně vychovatelná. Ostatně nejsou řídké případy, kdy moc dokonce v průběhu dalšího vývoje námi zveřejňovaného případu ustoupí: místo tří let dostane „delikvent“ jen 18 měsíců, jiný je potrestán jen podmíněně. Vezměme příklad: represí vůči katolíkům je v posledních třech letech „neúřekom“; jejich růst je ovšem způsoben slušným rozvojem katolického samizdatu i další aktivizací křesťanů, zvláště mladých. Díky vzájemné dobré informovanosti katolického prostředí zachycuje VONS převážnou většinu represí. Jiných případů trestního stíhání s určitou politickou motivací, hlavně v oblasti kultury, zábavy, sdružování zvláště mladých lidí, ekologie, konfliktů se státní mocí, kritických postojů či přímo politických projevů, tedy těchto jiných případů z nekatolického prostředí zachytí VONS jen nepatrnou menšinu. Československé vedení a jemu podřízená (naštěstí!) Státní bezpečnost musejí stále více dbát mezinárodního veřejného mínění, tisku sousedních zemí, rozhlasového vysílání v češtině a slovenštině ovlivňujícího obyvatelstvo, postojů vlád, mj. i socialistických a sociálně demokratických, nátlaku Amnesty International, Socialistické internacionály, odborů a politických stran včetně některých komunistických, mírového hnutí, a pokud jde o křesťany, i postojů Vatikánu, katolické církve i jednotlivých křesťanů a jejich organizací (Pax Christi, IKV např.). Ovšem bez VONS, bez Charty, bez desítek a stovek obětavých lidí, kteří předávají informace a snaží se pomoci, by jednotlivé případy nebyly ani zveřejněny a moc by okamžitě pocítila, že má možnost „exemplárně zasáhnout“.

Jak šla léta, uvědomil jsem si: z těch tří bodů má prioritu ten třetí. Konkrétní pomoci konkrétnímu člověku a výchově moci poukazováním na konkrétní případy je — aspoň v denní praxi — podřazen politický kalkul, počítající s nahlodáváním systému i „didaktický“ účinek, projevující se v růstu kritičnosti a uvědomění. Ta konkrétní pomoc je nejlepší politika, a jestli se zároveň dostaví i výsledky popsané v prvních dvou bodech, tím lépe.

Opakuji proto: ani na počátku Charty nebylo v mém podpisu základního prohlášení nic neupřímného. A ani nyní jsem se nevzdal politických hodnocení našeho počínání. Stále také doufám, že se podle možnosti rozvine svobodná politická diskuse o problémech zásadních i zcela aktuálních. Předpokladem budoucích, dnes ještě nevyhraněných proudů a tendencí této politické diskuse je dnešní ideový, tj. ideologický, politický,

filozofický, kulturní, kultovní atd. *pluralismus* Charty 77. Neboť Charta 77 tento názorový pluralismus stráží a hýčká, jestliže nemůže — jsouc institucí sui generis, a to programově neorganizovanou institucí — zavádět a uplatňovat nějaká demokratická pravidla. Nemůže totiž jako ne-organizace zavádět vůbec žádná pravidla. Přiznejme si proto, že demokracie v Chartě je ve psi, aspoň pokud jde o demokratické uspořádání a chod Charty. Ale protože si zároveň absencí demokracie i důvody této absence od počátku s určitou mučivou naléhavostí uvědomujeme, je Charta 77 i školou demokracie, byť v tom negativním smyslu, že totiž každý krok Charty 77, každé vydání dokumentu, ustavení nových mluvčích, jednání se zahraničními partnery, poměřujeme s neexistujícími demokratickými pravidly.

A do této situace přišel Váš návrh, abychom vyjevili své politické názory, abychom řekli jasně, jaké je naše přesvědčení a co jsme dělali v roce 1968. Cenné je, že jste mladí a v této zemi není, jak se zdá, mnoho zájmu mladých lidí o tyto otázky. Osobně vítám i to, že jste katolíci, neboť z této strany přicházela zatím jen určitá exposé, o nichž se nediskutovalo, nebo jen velmi málo. Vaše výzva, a v tom je její další klad, vlastně jen připomněla to, o co jsme již před sedmi lety usilovali. Než se o tom zmíním, dovoluji mi malé odbočení:

Velký myslitel a upřímný socialista Tomáš Garrigue Masaryk učil, řekněme trochu ironicky, „svůj národ“, že demokracie je diskuse. Lépe to snad lze vyjádřit tak, že prvním předpokladem demokracie je svobodná diskuse. *) I z tohoto hlediska — perspektivy demokracie — se mi zdá politická diskuse různých politických a ideologických proudů v opozici (tj. v opozičním, kritickém prostředí) velmi potřebná, má-li být umožněn další rozvoj nezávislého politického myšlení. Charta 77 však nemůže takovou diskusi pořádat přímo na „svě půdě“, protože takové uspořádání diskuse by se dalo vykládat jako snaha o nalezení vlastní politické platformy či vytvoření vlastního politického programu a protože takové snahy by se z diskuse o politické orientaci, pořádané Chartou, pravděpodobně skutečně vykryštalizovaly. To by ovšem bylo v přímém rozporu se základním prohlášením Charty i jejím posláním. Proto je třeba takovou diskusi, pokud možno s pomocí Charty 77, která ji může i zaštitovat a propagovat, organizovat mimo Chartu. Text Vašeho dopisu ukazuje, že jste tyto skutečnosti dobře pochopili.

Již před lety, na jaře 1979, před zatčením deseti členů VONS, jsme se o to snažili. K eseji Václava Havla *Moc bezmocných* vznikla řada kratších statí na téma „možnosti nezávislých společenství v zemích sovětského bloku“. Sedmnáct autorů se vyjádřilo. Doufali jsme, že podobné příspěvky vzniknou i na polské straně, protože jsme od počátku usilovali o internacionalizaci diskuse. Pro jiné naléhavé úkoly v roce 1980 Poláci nic nenapsali nebo aspoň nic nedodali a naše texty vyšly jako knížka v kolínském Indexu v r. 1980 pod názvem *O svobodě a moci*. (Reedice, poněkud zredukovaná, vyšla v létě r. 1985 v angličtině v nakladatelství Hutchinson v Londýně.) Věci se zdržely naším uvězněním a pozdějším uvězněním Rudolfa Batt'ka, mj. jednoho ze stoupců politického dialogu, který je orientován jako nezávislý socialista. Rozvine se dialog nyní, přispěje k tomu i Váš rozumně vyřčený požadavek? Mnohé nasvědčuje tomu, že k takové diskusi je chuť.

Než přejdu k roku 1968 a politickým problémům dneška, dovoluji mi, abych se zmínil o problému, který je úzce spjat jak s lidskými právy, tak s politikou. Je to zásada univerzality lidských práv. Základní prohlášení Charty 77 vzniklo, jak je z něho patrné, jako konfrontace skutečnosti s oběma mezinárodními pakty o lidských právech, které byly formulovány již v 60. letech, ale právě v roce 1976 se staly součástí čs. právního řádu. Oba mezinárodní pakty mají univerzální platnost, přistoupily k nim vlády a parlamenty mnoha zemí všech pěti kontinentů a při jejich formulaci se bral i ohled na problémy tzv. Třetího světa. Univerzální je i Všeobecná deklarace lidských práv OSN. Závěrečný akt helsinské konference ovšem rovněž vyhláší lidská práva; činí tak způsobem deklarativním a slavnostním (na rozdíl od obou paktů, které mají povahu právní normy). Vyhláší je jen pro oblast USA, Kanady a Evropy, a to včetně asijských částí Turecka a SSSR. Týká se tedy právě jedné miliardy lidstva, tvořící jednu čtvrtinu světové populace. Závěrečným aktem z Helsinek se představitelé (často samozvaní) této jedné miliardy dohodli na zásadách, které se zbylých tří miliard lidí, žijících v Africe, Asii a Latinské Americe, přímo nedotýkají. Helsinský proces zahrnuje rovněž, a možná především, otázky vojenského a politického uvolnění, hospodářské spolupráce a obchodu a kulturní výměny;

---

*) Nemohu se zdržet poznámky. Od poloviny 60. let slyším tvrzení, že český národ tolik potřebuje demokracii a tolik po ní prahne, protože má staré a silné demokratické tradice, a to ve srovnání s okolními evropskými národy. Jako argument se uvádí období první republiky, kdy v mnoha státech Evropy vládly fašistické či polofašistické režimy. Uvažme však, že Češi do r. 1918 vlastně vůbec nepoznali demokracii v novověkém slova smyslu a že pouhých dvacet let mezi rokem 1918 a 1939 nemuselo zanechat ve vědomí obyvatelstva nijak silné stopy. Liberální atmosféra posledních 40 let před první světovou válkou nemohla demokracii nahradit. Volební právo bylo v předlitavském Rakousku všeobecné až od r. 1907, a to jen pro muže starší 24 let více než jeden rok usedlé v obci, a to zase jen do vídeňského sněmu, zatímco volební systém zemských sněmů včetně českého zůstával silně feudální. Kdo ví, že např. v Bulharsku už několik desetiletí předtím (od osvobození) bylo všeobecné hlasovací právo pro muže od 21. roku? Kdo píše chválu české demokratičnosti, hodnotí staletí trvající zkušenosti mnoha evropských národů, jež prošly reformací? Kdo hodnotí tisíciletou zkušenost polské šlechtické demokracie, v mnoha ohledech dokonce přímé, demokracie, která přece jen zahrnovala 10 % obyvatelstva? Kdo, vynášeje povýšené nacionalistické soudy, si všímá tradic demokracie v jižní Evropě — v Řecku a Itálii antických, ve Francii odvozených z osvícenství a Velké revoluce? Kdo hodnotí samosprávné zkušenosti renesančních měst jižní Evropy a severoevropské Hansy? Kdo připomene prvobytné demokratické prvky jihoslovanské zadruby nebo kozácké vojenské a společenské organizace? Bilance demokracie v evropských dějinách není pro Čechy (a pro Slováky rovněž) nijak příznivá. Patnáct let hledání demokracie husitským revolučním hnutím, které příznivě ovlivnilo vývoj společnosti až do roku 1620, bylo sice mimořádně zářivou, ale jen krátkou zkušeností. Léta 1918-1938 rovněž. Poválečná symbióza (1945-48) stalinistů a buržoazně demokratických stran byla pouhou parodií na demokracii.

v tomto smyslu je výlučnost této oblasti oprávněná, pokud by ovšem byl brán ohled na zájmy obyvatelstva Třetího světa, jehož život, zvláště v oblasti hospodářské a sociální, je na situaci v Evropě a USA závislý. Tento ohled brán nebyl. Oprávněnost „oblastních“ úmluv mezi evropskými zeměmi a USA plyne i z faktu, že Evropa a USA jsou neuralgickou částí světa — z hlediska vojenského, politického i hospodářského. Problematika lidských práv byla do třetího koše Závěrečného aktu prosazena západními delegacemi jako nátlakový prvek vůči SSSR, aby byl povolnější v jiných otázkách. Nutno uznat, že to byl také výsledek nátlaku západního tisku, veřejného mínění a demokratických mechanismů Západu na západní vlády. Jistě i lidská práva mají svá specifika podle oblastí: v zemích, kde žije bohatá čtvrtina lidstva, na „helsinském“ Severu, se bude asi méně mluvit o otroctví, tělesných trestech, amputacích rukou, kamenování žen pro cizoložství, ale také méně o nezměrné bídě a útisku (pokud se tyto kategorie vejdou do „škatulek“ lidských práv v jejich buržoazně politickém pojetí), než se o nich mluví nebo mělo mluvit v zemích tzv. Třetího světa, světovém Jihu, kde důraz na právo na svobodnou uměleckou tvorbu, na svobodu cestování do ciziny či na uplatnění práva na vyhledávání a rozšiřování myšlenek všeho druhu může být považováno za podivuhodnou zvláštnost nějaké martánské Magna Charta Libertatum.

Ten, kdo však chce všeobecné úsilí o dodržování lidských práv omezit na „helsinský“ prostor, tj. světový Sever, a chce z něho vyloučit tři čtvrtiny lidstva, tj. světový Jih, resp. kdo o problémech Jihu raději nemluví, vystavuje se podezření, že lidských práv chce použít jen jako nástroje kritiky a odporu vůči sovětské politice respektive existenci SSSR. Protože kdeže jsou na Severu porušována lidská práva? Jistě také v USA (černoši např.), jistě v Baskicku, Irsku a občas i jinde, ale přece všichni vědí, že pokud jsou tím vinny vlády, tak jen proto, že samy jsou produktem systému, který porušování lidských práv v těchto zemích vyvolává nebo aspoň neumožňuje dobře řešit. Většinou se společenským systémům a tím méně vládám ani taková vina neklade, tento kritický názor zastává pár zapšklých marxistů, kteří soudí, že tamní společenský systém je nerozlučně spjat s porušováním lidských práv, že toto porušování je imanentním, trvalým a rozšířeným jevem společenského řádu, založeném na soukromém vlastnictví výrobních prostředků a nadvládě kapitálu. Ať je tomu jakkoliv, vlády bývají kritizovány, někdy i odsuzovány, ale zároveň je zřejmá jejich snaha porušování lidských práv zmírnit či odstranit. Zato v SSSR, Československu, Polsku atd. je porušování lidských práv na denním pořádku a jsou to přímo státní orgány, které se ho dopouštějí, často navíc v rozporu se závazky, jež vyslovily. To je ovšem výrazně jiná kvalita než v občasném, zastřeném nebo obtížně prokazatelném porušování lidských práv na Západě, zvláště když věci poměrujeme optikou buržoazní koncepce lidských práv. (Tím netvrdím, že tato koncepce je k ničemu; naopak, mutatis mutandis ji lze použít k obraně mnoha práv prostých lidí, utlačovaných a všech pracujících; na Východě samozřejmě, ale i na Západě.) K zemím sovětského bloku, porušujícím lidská práva masově a ve velkém rozsahu, přibýlo nově i Turecko, ale obhájci lidských práv výlučného „helsinského“ prostoru mohou považovat kritiku tureckých poměrů za nutnou daň a navíc chápou, že jí zvyšují celkovou hodnověrnost výtek na adresu SSSR a jeho vazalských zemí. Proto je třeba být na pozoru, zjistíme-li důraz na uplatňování lidských práv na samotném Severu. Může skrývat jen nepochopení, ale i politický záměr: boj proti komunismu, proti Sovětskému svazu, jemuž je třeba podřídit všechna ostatní hlediska, všechny ostatní problémy, a v jehož zájmu je možno vydat všanc i pravdu o světě a lidstvu. Proti boji s „komunismem“ (tj. s mezinárodně propojenými byrokratickými diktaturami a tendencemi k nim) a s SSSR, jehož politický systém je hlavním garantem a nositelem této nesvobody, paralyzující značnou část lidstva, já osobně nic nemám, pokud je ovšem veden s pravdivými předpoklady, v pravdivých proporcích a za správné cíle. Pokud pak jde o lidská práva, ale také o celkovou hmotnou a kulturní úroveň, vidím situaci v těchto proporcích:

Chudý Jih se stává stále chudším, a to absolutně a navíc výrazně proto, že se početně zvětšuje. Dnešní tři miliardy budou zítra čtyři, pozítří pět. Sever přitom zůstane stále na jedné miliardě. Jeho ekonomický a vojenský potenciál roste, i když v posledních dvou desetiletích má růst Prvního světa (tj. USA a západní Evropy) i Druhého světa (tj. SSSR a východní Evropy) sestupnou tendenci. Vnitřní rozpory Třetího světa, zvláště hospodářské a sociální, se hromadí a zosťují se, což znamená, že bohatí v těchto zemích bohatnou a chudí upadají do ještě větší bídě, která je jen částečně zmírňována humanitní pomocí, rozvojem zdravotnictví a osvětou. Ve většině zemí Třetího světa jsou diktátorské nebo jinak nedemokratické režimy, tendence k demokracii jsou slabé a často efemérní.

Pokud tento rozpor mezi Severem a Jihem není zatím natolik silný, aby ho bylo možno označit za hlavní světový problém, je jisté, že je to problém vážný a stále vážnější a že se v dohledné budoucnosti dvaceti až padesáti let může stát nejdůležitějším problémem lidstva. A lidská práva v něm hrají nezanedbatelnou úlohu.

Žijeme ovšem v Československu, a je tedy naší povinností snažit se o vytvoření spravedlivějších poměrů v této zemi. Uvědomujeme si spojitost své situace s poměry v NDR, Polsku, Maďarsku, ale také v SSSR a dalších zemích východní Evropy. Proto se také snažíme o navazování dialogu s nezávislými hnutími těchto zemí, snažíme se o společný pohled, společné kroky. Žijeme také v Evropě, k níž patří její západní polovina, s níž jsme spojeni četnými kulturními, politickými a hospodářskými svazky. (Čechy a ještě více Morava a Slovensko se nicméně vyznačují silnými dějinnými vazbami na Evropu východní, příchodem Slovanů do těchto zemí počínaje; tyto vazby bývají v úvahách o příslušnosti „střední Evropy“ k západní Evropě demagogicky zamlčovány; neonacionalistická koncepce „středoevropanství“, v posledních letech silící zvláště v zahraničí a exilu, je založena na iluzi, že skutečně i oprašované kulturní hodnoty společné či blízké různým etnikům této oblasti, mohou v budoucnu být významnou, ne-li hlavní hybnou silou společenského vývoje.) Proto se také vyjadřujeme k celoevropským problémům. Nečiníme to vždy jako chartisti, třeba v otázkách míru a odzbrojení nebo ekologie. Musíme si však přitom stále uvědomovat, že svět není jen Evropa a Sever a pokud se nám zdá, že hlavní vnější světové napětí je napětí mezi Východem a Západem nebo dokonce mezi Bílým domem a Kremlem, a pokud různě kvalifikujeme hlavní rozpory jakékoliv lidské společnosti z hlediska moci, vlastnictví, společenských vztahů či lidských práv, může to být „tradičně“ opravdu tak, ale přitom zároveň

může platit i to, že zeměmi Třetího světa hýbou jiné problémy (nebo obdobné sociální problémy v dimenzích dosud neznámých a netušených) a že tyto problémy hrozí, že se přesunou jako konflikt mezi Severem a Jihem i do naší staré Evropy. Je tedy v našem vlastním zájmu, abychom problémy Třetího světa studovali, pochopili a veřejně se k nim vyjadřovali. Jen svobodní lidé vytvářejí svobodná společenství a jen svobodná společenství, tvořící onu Evropu zítřka, budou moci se vši vážnosti přistoupit k řešení vztahu Sever-Jih.

Z těchto všech důvodů bylo také v základním prohlášení Charty 77 zdůrazněno, že nás všechny „spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě“. Neškodí to někdy připomenout, ten svět. Je samozřejmé, že těžištěm našeho zájmu musí zůstat Československo, popřípadě naše část Evropy. Mělo by být ale také samozřejmé, že se čas od času zamyslíme i nad situací v jiných částech světa a pozvedneme svůj solidární hlas s těmi, kteří jsou rovněž vystaveni utrpení, útisku a bezpráví, s tím rozdílem, že jejich postavení je z hlediska jak sociálního tak z hlediska lidských práv často mnohem, ba nepředstavitelně horší. Apokud jde o naše přátele na Západě, hodnotme je i podle toho, jaký zaujmají postoj k problémům Třetího světa, zvláště jestliže v podmínkách demokracie mají takové postoje zcela praktický a konkrétní význam.

* * *

Ptáte se mne na mé postoje a činnost v roce 1968 a na to, zda se mé názory od té doby nějak změnily, zda své tehdejší postoje považuji stále za správné. V roce 1968 mi bylo 27 let, pracoval jsem jako středoškolský profesor, učil — jsem strojní inženýr — na strojní průmyslovce teoretické odborné předměty. Nebyl jsem nikdy členem KSČ, ale již od svých vysokoškolských studií se považuji za marxistu. Toto přesvědčení vyrůstalo pomalu z původního poněkud volnomyšlenkářského ateismu, který byl částečnou reakcí na katolicismus mého dětství. Marxismus pro mne znamenal vždy víc než přesvědčení: byl skepsí a kritickým rozumem, byl vším tím, co podporuje rozvoj osobnosti a snaží se zaručit plná práva pro všechny. Apologetiku režimu jsem nikdy nesnášel, proto jsem také odmítl vstoupit do KSČ. Má kritika vůči sovětské a československé skutečnosti se prohloubila cestováním po Evropě (zprvu východní), a zvláště pak během několika prázdninových pobytů ve Francii a jinde v západní Evropě v letech 1965 až 69. Stále více jsem sympatizoval s koncepcemi a programem Čtvrté internacionály, jejíž členové se označují za revoluční marxisty, někdy též trockisty. Dodnes se k tomuto politickému proudu hlásím. Za posledních 15 let se snad změnil jen můj poměr k reformistům: i když jsou mi jejich koncepce cizí a někdy mě i rozčilují, spolupracuji s nimi, stejně jako s nepolitickými lidmi demokratického ražení, zvláště v takových oblastech jako jsou lidská práva či ekologie, kde je to dobře možné.

Na jaře roku 1968, tedy roku, který Vás zajímá, jsem vstoupil do názorového sdružení levice resp. do jeho pražského klubu. Propagovali jsme tehdy hlavně myšlenky společenské samosprávy, která vystávala jako jedna z alternativ svobodného vývoje společnosti. Upozorňovali jsme na problematiku Třetího světa podobně, jako nyní já na předchozích stranách. Byli jsme, jako tehdy skoro každý, pro práva a svobody, hlavně pro svobodu slova a spolčování, pro právo na stávkou, pro svobodné odbory, požadovali jsme právo na tendence a na svobodnou diskusi uvnitř KSČ. Vydávali jsme Informační materiály. Časopis stejného názvu vydávala pak revoluční levice v západoberlinském exilu v letech 1971 a 1981. Názorové sdružení levice se však po světové invazi rozpadlo. Dne 21. srpna 1968 jsem byl v Paříži, 26. srpna jsem se vrátil do Prahy. Na podzim jsem se účastnil tehdejšího studentského hnutí, hlavně na filozofické, částečně i na strojní fakultě a při založení Akčního výboru 17. listopadu, z něhož se zrodil Pražský studentský parlament. Po listopadové stávce vzniklo Hnutí revoluční mládeže, v podstatě diskusní klub, v němž se vystřídalo asi sto mladých lidí, hlavně studentů. Od diskuse jsme přešli k vydávání cyklostylové dokumentace, která obsahovala texty popisující povahu společenského a politického zřízení, v němž žijeme. Autoři byli hlavně zahraniční marxisté. K prvnímu výročí srpnové intervence jsme rozšířili mnoho protestních letáků; některé — šlo vlastně o programové prohlášení — jsme „konspiračně“ podepisovali jako Revoluční socialistická strana. Snažili jsme se v atmosféře revolučního romantismu vytvořit strukturu buněk podzemní organizace. Zajímavé je, že pro odpor většiny (k níž jsem mimochodem nepatřil) jsme nepřijali princip demokratického centralismu. Myslím teď na skutečný demokratický centralismus, podmíněný vnitroorganizační demokracií, nemluvíme o byrokratickém dirigismu stalinského typu, který se za demokratický centralismus jen vydává. Namísto toho jsme si určili zásady koordinace — s překvapením, dojetím ale i obavami jsem se o dvanáct let později dozvěděl (obtížně, poněvadž jsem byl vězněn na Mírově), že podobný přístup si zvolila polská Solidarity. Koncem roku 1969 a začátkem roku 1970 byli mnozí účastníci HRM zatčeni a devatenáct nás bylo trestně stíháno pro podvracení republiky. Na jaře 1971 jsme byli odsouzeni, já ke čtyřem letům odnětí svobody, moji soudruzi a přátelé k trestům kolem dvou let.

Občas připomínám, že tehdy, začátkem 70. let, jsem byl opravdovým politickým vězněm, byl jsem vězněn za opoziční, nezávislou politickou činnost. V letech 1979-84 jsem byl vězněn nikoliv pro politickou činnost, ale výhradně za angažování se v oblasti lidských práv. A mohu-li být zcela osobní: devět let vězení je baivan, který člověk vleče po celý zbytek života. Nejen však že jsem nepropadl nenávisti vůči režimu, ale cílevědomě jsem se snažil o to, abych ze svého myšlení a jednání co nejvíce odstranil citové přístupy, abych byl co nejvíce zakotven v racionální poloze. Snad se mi to podařilo. A z druhé strany: nejsem nijak zlomen, stále uznávám ty hodnoty, které jsem popsal, a myslím si, že stojí za to, o ně usilovat. Že plný, plnohodnotný život je jen ten, který je věnován zlepšování společenských poměrů. Jen takový život, v němž člověk dokáže vsadit i sám sebe do úsilí o cíle, jež považuje za společensky prospěšné.

(Otištěno bez vědomí autora.)